

Balázs Zoltán

HOLMIK 3.

Ásó

A házépítés ásással kezdődik. Mielőtt fölfelé indulhatnánk, mélyre kell hatolnunk. Mélység és magasság nem ellentétei, hanem kiegészítői egymásnak, egyik sem az, ami, a másik nélkül. A magasabb, a fenségesebb előtt nem azért hajol meg az ember, mert az összetöri, megalázza, megsemmisíti, hanem azért, hogy azt kiegészítse, teljessé tegye.

Persze amikor ásunk, aligha ötlenek efféle fennkölt gondolatok az eszünkbe. Az ásás kemény munka, nemigen hagy időt ilyesmire. A puha földnek is súlya van, váratlanul fölbukkanó, makacs gyökerek, rejtőzködő kövek, kezelhetetlen omlások, iromba göröngyök nehezítik a munkát, miközben tűz a nap, fúj a szél, csikorog a jég, vagy éppen esik az eső.

Minden földmunka alapeszköze az ásó. Vágni, hasítani, lapátolni, egyengetni, törni, zúzni egyaránt lehet vele, persze nem egyforma hatékonysággal. De elsősorban arra való, hogy a földet kimozdítsuk a helyéről. Ehhez mindig egész ember kell: meghajolt gerinc, nyelet szorosan markoló kéz, és a fémlemezre nehezedő láb. A föld kemény ellenfél: a vele való küzdelemben egész testünkkel meg kell kapaszkodnunk az eszközben. Az ásó ugyanolyan ösfegyver, mint a dárda. Csak míg a dárdával ember és állat ellen küzdünk, addig az ásóval a föld ellen. Mert a föld titkokat rejt és őriz. Nincs szüksége kapuőrre: olyan kapu, amely jól őrzi magát.

Az emberi fajnak egyetlen természetes ősellensége maga a természet. A földművelés, amely az ásással kezdődik, a természettel való harc kezdete. S ma, amikor gépeink elvégzik ennek a harcnak a nagyobbik felét, az ásóval a természet más dimenziói felé fordulunk. Az ásó most a régmúltat bontogatja, és az emberiség művelt része ujjong, ha egy-egy régen kihalt és érdektelen dinoszaurusz-fajtát fordít ki az ásó a földből: ez fontosabb, mint hogy kikelt-e a vetés. A Holdon és a Marson is ásunk. A teleszkópok az univerzum múltjában vájkálnak. Az asztronómia és az archeológia ambíciója ugyanaz: kiásni valamit a múltból, amit a kövek és a föld rejt előlünk. Az ásó minden titkok kulcsa.

S miközben már a világegyetem kezdetéig leástunk, s egész kontinenseket termővé tett az ásó, rájöttünk arra is, hogy az ásó nem csak a természettel szembeni ösfegyver. A huszadik század ugyanis más ok miatt kétségkívül az ásó évszázada: ku-

bikusok, lágerlakók, sánc- és futóároképítő-katonák milliói töltötték idejük jó részét földtúrással, sokszor lehetetlen körülmények között. Az a század egyszerre épített soha nem látott magasságokba érő tornyokat, amelyek iszonyatos mennyiségű ásást követeltek meg, és soha nem látott mélységeket elérő aknákat és furatokat. *Kiaknáztuk* magunkat.

De bármilyen magasra érnek is tornyaink és felhőkarcolóink, s bármilyen látványosak is, a modern kor valódi jellegadó építménye a bunker. A fölfelé törekvés nem őszinte. Igazából nem azért ásunk, hogy meghajoljunk, és aztán kiegyenesedjünk és fölszeghessük a fejünket. A New York-i Szent Patrik katedrális furán eltörpül az öt körbevevő felhőkarcolók mellett. Ám egyetlen felhőkarcoló sem mérhető össze vele, mihelyst belépünk az épületbe. A felhőkarcolók *belülről* nagyon kicsik. Nem különböznek a földbe ásott kunyhók léptékeitől. A századik emeleten is magunkra zárjuk az ajtót. Elbújunk. Beássuk magunkat.

A középkorban még hegyormokra épültek a várak: a fenyegetés elől felfelé menekültek. Védelem csak fentről jöhet. Az ágyúk korától fogva a védelem a földben van, sáncok és fedezékek mögött. S minél nagyobb a fenyegetés, annál mélyebbre igyekszünk bújni, akkor is, ha a magasban vagyunk. Kafka utolérhetetlen tömörségű megfogalmazásával: „bábeli aknát ásunk”. S a harc is a föld alatt folyik. Furatok és ellenfuratok, vajatok és járatok keletkeznek. A győzelem titka: *áskálódás, aláásás, aláaknázás*. A föld népe lettünk, jobban, mint valaha. Nem törtünk ki a föld fogságából.

Bot

Bot van furkós-, bunkós-, kampós-, szöges-, ásó-, koldus-, pásztor-, marsall-, fehér, séta- és fölthehetően még számos további fajta. A bottal lehet ütni, hadonászni, lehet rátámaszkodni, vele táncolni vagy a homokba rajzolni. A bot az az eszköz, amely még nem emeli ki az embert az állatvilágból, mégsem szégyelljük használni, sőt. Mára kiveszett a bottal való sétálás szokása. A bottal járás minden bizonnyal a középkorban nemesi kiváltságnak számító kardviselési jogból ered, s annak megszelídített, de rang- vagy előkelőség-jelző szerepét megőrző változata. Demokratikus koroktól persze mi sem áll távolabb, mint az arisztokratikus idők szimbólumainak méltánylása, amelyeket legfőljebb különcséggként tűr el, de komolyan vételére nem ad módot.

Persze egyetlen társadalom, így a demokratikus sem lehet meg társadalmi különbségek és azok nyilvános érzékeltetése nélkül, s minél erőszakosabban nivellál az állam és a demokratikus érzület, annál bizarrabb és öncélúbb az elkülönülések

tartalma: divat, ízlés, szurkolótábor. De minden erőszakos egyenlősítés ellenére – hála a demokráciát enyhítő kapitalizmusnak – legalább néhány vonatkozásban megmarad a társadalom logikus és hasznos csoportokba történő tagozódásának a *szabadsága*, például gazdagok és szegények között. Ma a vagyon kiváltságait élvező réteg a leginkább szemmel látható, csak persze társadalmi jelentőségét nem a bottal, hanem a felsőkategóriás autóval való járással jelzi. Ez kétségkívül sokkal alacsonyabbrendű, agresszívebb és számos tekintetben irritálóbb jelkép, mint a bot, mégis fontos.

A vagyon arisztokráciájának azért az autó a jelképe, mert azzal a pénz és a vagyon dinamizmusát remekül ki lehet fejezni. A kapitalista típusú, vagyis a folyamatos fölhalmozás révén való meggazdagodás lényegéhez tartozik a mozgás, a haladás, és a többiek, a többség legyőzése és elhagyása. Az autósoda társadalmi szimbólum-értelme a megelőzés és otthagadás.

A bot ezzel szemben nem az otthagadás, hanem a távolságtartás jelképe. A bottal megérintjük a másikat, kapcsolatot teremtünk vele, de ezzel együtt azt is kifejezzük, hogy nem kívánjuk ezt a kapcsolatot szorosra fűzni. A bot nem az általános és megkülönböztetés nélküli emberszeretet vagy -tisztelet jelképe, de nem is a közömbösségé, a lenézésé, az önzésé.

A bot mint tárgy eredetileg fegyver, s mint ilyen, egyszerre szolgált védelmül – az ellenséget távoltartva – és támadó eszközként – az ellenséget elérve és legyőzve. Nem okvetlenül más emberekkel vívott harcra kell gondolni: a bot az állatvilággal szembeni legősibb fegyver is. A koldus és a pásztor, a természettel talán a legszorosabb kapcsolatban élő, a másik oldalról nézve: a társadalomból félig-meddig kivetett, attól segítségre nem számító emberfajta elképzelhetetlen bot nélkül. S amikor az emberfia még gyermek, légyen bármilyen társadalmi osztály vagy városi közösség tagja, ösztönei révén még sokkal közelebb van a természet törvényeihez, s még viszonylag távolabb a társadalom szabályaitól. Ezért mihelyt kilép a városból vagy a faluból, s belép az erdőbe, ösztönösen felfegyverzi magát: botot tör magának. Sosem lehet tudni...

Minden kard, minden buzogány, minden dárda a bot továbbfejlesztése. S ahogy az emberi társadalom – jól vagy rosszul, tartósan vagy csak rövid időre – megteremti a békét, s ezzel legyőzi a természetet, a fegyverből jelkép lesz, s a kard ismét elveszti az életét, a buzogány a súlyát, a dárda a hegyét. De az embert mindig figyelmeztetni kell arra, hogy a béke, a rend akarat és győzelem kérdése, még akkor is, ha az akaratnak nincs szüksége vértetetre, s a győzelem fegyverek nélkül is elérhető. A kadból így lesz sétatbot, amely Churchill kezében nagyobb hatalom, mint Hitler robbanó csodafegyverei. A buzogányból így lesz jogar, s az Örök Uralom

Birtokosa vaspálcával kormányozza majd a nemzeteket. A dárdából pedig így lesz zászlórúd, amelyet magasra emelhetünk.

Diadalív

Fura építmény. Kapu, amely nem vezet sehova – vagy éppen valami nagyszerű térre, de nem házba –, és örökké nyitva van. A diadalra emlékeztet – de miért így?

Talán célszerű, ha előbb a diadalív és a diadaloszlop közötti különbséget fontoljuk meg. Mindkettő a győztest tiszteli. Diadaloszloppal szinte minden kultúrában és korszakban találkozunk. Az oszlop a győzelem történelmi pillanatát jelképezi, egyfajta fénykép, egy esemény megörökítése. S minél sikeresebben szervezi maga köré egy város vagy egy városnegyed életét, annál jobban betölti feladatát, vagyis a győztes dicsőségét korszakokat, népeket, talán kultúrákat is áthidalva hirdeti. Az oszlop mindig a győztes dicsőségéről szól, rá emlékezteti azokat, akik megállnak előtte és elgondolkoznak rajta. Az igazi diadaloszlopra nem kell szobrot tenni: ez sokkal hivalkodóbbá, s ezért némileg gyanússá teszi a győztes dicsőségét. Az oszlop önmagában is mindig megállít, figyelmeztet és int. Az oszlopra föl kell tekinteni és hódolni kell előtte.

A Város kapui közül az egyik rendszerint díszesebb a többinél, ünnepélyes, liturgikus szerepet tölt be. A kapu nem megállít, hanem megmozdít. A kapun az ember belép vagy bevonul. Ezért a díszkapu is elsősorban kapu, amelyet a Várossal való kapcsolata éltet. Érdekes, hogy az ókori Kelet grandeurját elsősorban a kapuk fejezik ki, noha ezek a birodalmak sokkal kevésbé voltak urbánusak, mint a görög poliszok, amelyek azonban mégsem kapukat, hanem oszlopcsarnokokat, piactereket és színházakat építettek. Talán azért, mert keleten a Városban az Ég lakik, míg Hellaszban az Ember. A babiloni Istár-kapu, a maduráji kilenc nagykapu, a pekingi Tiltott Város Déli kapuja szinte az Égbe vezet. „Kapuk, nyíljatok meg / Tárujlatok föl örök kapuszárnyak / Hadd menjen be a Dicsőség Királya!” – énekli a zsoltáros.

A kapu önmagában tehát nem áll meg, nincs értelme. Vagy ha mégis, akkor már nem is kapu, hanem diadalív, ami római találmány. A rómaiak nem oszlopokat, hanem diadalíveket emeltek a győztes tiszteletére. A diadalív a Városon belül van, szerepe tehát nem a belépés. A diadalív áthaladásra szólít fel. Az oszlop megállít és emlékeztet, a diadalív mozgásra ösztönöz és ezáltal szolgálatra hív. A diadalív liturgikus szolgálatot igényel, s az alatt való áthaladás a győztest dicsőítő cselekmény.

A diadalív alatt először maga a győztes haladt át, s ezzel mintegy „fölszentelte” azt. Az áthaladás ünnepélyes menetben történt, amelynek szigorú rendje és beosz-

tása volt. A diadalmenet a legnagyobb kitüntetés, amely a győzelem betetőzése, s mint ilyen, magának a győzelemnek a része, egy esemény- és cselekvéssor utolsó lépése, a dicsőség elnyerése. A menetben helyet kap győztes és vesztes, mert a diadalmenet tulajdonképpen az események lényegének összefoglalása. A diadalív tehát nem emlékmű, hanem jelképes eszköz, amely használatot és szolgálatot parancsol: a turista valahogy úgy érzi, hogy „muszáj” átmennie a diadalív alatt, s ezzel akaratlanul is fölidézi, megjeleníti a győztes egykori diadalmenetét. Az oszlop emlékeztet és tünődésre készítet; a diadalív cselekvésre utasít és újra-megjelenít.

Az egykori diadalmenet közvetlen résztvevői a menetben haladók voltak, de közvetve a menetet kísérő vagy bámuló polgárok is részt vettek benne: a dicsőség az övék is volt, a győzelemnek ők is részesei voltak. Ezért áll a diadalív a városfalakon belül: a siker a közösségé, s győztes tulajdonképpen a Városnak köszönheti a diadalt, s diadalmenetével legalább annyira megtiszteli a Várost, mint az őt.

Róma örököse, az egyház a hagyományos (román, gótikus, reneszánsz, barokk és klasszicista) templomaiban a szentély és a hajó közé mindig diadalívet építtetett: a diadalív itt is a falakon belül van, s liturgikus funkciót tölt be. Ünnepeles alkalmakkor a bevonuló püspök, *in persona Christi*, diadalmenetet tart, hiszen a harc már végetért, s a templom voltaképpen semmi más célt nem szolgál, mint a harc újra-megjelenítését. A hívek is részt vesznek a menetben, ha nem is föltétlenül közvetlenül.

A díszes menet mindig is a legvallásosabb jellegű társadalmi-politikai cselekmény volt, mivel a valódi ünneplés, a hálaadás, a dicsőség és a fölmagasztalás valósi fogalmaira épült. Nem véletlen, hogy még a legszekularizáltabb diktatórikus és totalitárius rezsimek is akkora fontosságot tulajdonítanak a fölvonulásoknak: legyen az a Robespierre rendezte liturgikus menet a Mars-mezőre, Napóleon koronázási menete, szocialista május elseje, Vörös téri díszszemle vagy nürnbergi pártnapokat lezáró díszmenet. Minden nyugati birodalom Róma szeretne lenni, és zsigereiben érzi, hagyományaiból tudja, hogy az uralkodás mindenekelőtt állandó cselekvés, állandó mozgás, dinamikus rend. S bár ezek az ünnepek visszaélések a hagyománnyal, de annak nem meghamisításai. A körmenet, a felvonulás sohasem csak az uralmat gyakorlók sokszor talmi dicsőségét hirdeti, hanem a közösségét is, amely ebben önmagát, önmaga lényegét szemléli. Szegény és céljavesztett az a civilizáció, s ingtag az az uralom, amely nem képes önmaga rendjét és rendezettségét szimbolikusan megjeleníteni.

Ecet

Ott szokott lenni a kamrában, rendszerint közvetlenül az olaj mellett, a só és egyéb tartósítósóanyagok társaságában. Ritkán kell beszerezni, mert lassan fogy, s mivel nem romlik, akár liternyit is vehetünk belőle. Kissé mérgező is, kis színesekben fordul elő néha, többnyire a „meg is akarok halni meg nem is” típusú kamaszkori öngyilkosság-kísérletek főszerepében. Ettől eltekintve az ecet soha nem kerül még csak újságba se, de az ilyesmi legalább annyira előnyére válik a tárgyak, mint a húmfajhoz tartozó egyének személyiségének. Az ecet szerény kiegészítője az étrendnek, de van benne valami fenyegető is, amiatt a bizonyos mérgező-jellege miatt. A sónak is van ilyen jellege, mert ihatatlanná teszi a tengert, kiszáradítja a bőrt, és kízóeszközként is bevált, de mégsem annyira agresszív, mint az ecet. Belőle egyetlen korty is olyan, mint amikor a lecsap a villám, s hirtelen halálfélelem fogja el az embert, már az ijedtség után. Mi lett volna, ha...?

Az ecetben egy kissé a halált kóstoljuk meg, ahogy erre a keresztrefeszítés története (és már a 21. zsoltár is) utal. Mivel azonban a halál az élet része is, az ecetre – ott a második polcon, a második sorban – szükség van, megfelelő adagolásban. Épp e sorok írásakor van az idénye a fejessalátának, amely a legegyszerűbb és legközségesebb salátafajta, elkészítéséhez pedig az eceten kívül némi víz, cukor és só kell csupán, de talán ez az egyetlen étel, amelyben az ecet játssza az abszolút főszerepet. (Az ecetes uborkánál is az ecet a primadonna, de ott más fűszereknek – például a koriandernek, a kapornak – is jelentős epizódszerepe van.) Miért van az, hogy számos gyerek rajong az ecetes fejessalátáért? De figyelemreméltó, hogy az ecetes uborka szintén képes fő táplálékként szerepelni, és ismeretes, hogy egyes áldott állapotú kismamák időről időre szintén olthatatlan vágyat éreznek iránta. Mintha az élet kezdete és a vad savanyúság titokzatos módon össze volna kötve; mintha az őskori, édességeket jobbra nélkülöző, de savanyúságban bővelkedő élet időről időre előtörne az agyoncukrozott és tejszínhabozott csecsemő- és kisgyermekkor felszíne alól. És ez az élet még naponta találkozott a halállal, útitársa volt, a lehető legnyersebb (mondhatni, zöld és egyszerű, amolyan saláta-) formában. A gyerek az élet kezdetén áll, tehát közvetlenebb kapcsolatban a nemléttel, mint a felnőtt. Számára ezért természetesebb a halál is, aminek a születés is – friss élményük – csupán egyik előképe, az egyik legnagyobb rizikó, amelyet mindenkinek vállalnia kell, akár akarná, úgy utólag, akár nem. S ha eszünkbe jut, hogy az elhunyt bor létformája is az ecet, amely a bor egyéniségétől független sors, az elmúlás és az ecet kapcsolata még markánsabbnak hat.

A felnőttek többnyire csak szelídebb, gyerekesebb formában tudják elviselni az ecetet: kiskanállal. Azt mondják, savat csinál, s gyomorfájást okoz. Igazuk is van: a

savanyúság már bennük lakik, minek vennék magukhoz? Az ecet csak emlékeztető, a kezdet és a vég íze.

Mert nem szabad az ecetet a halál jelképévé egyszerűsíteni. Az ecet nemcsak a vég, hanem a tartósság és az újrakezdés titka is. A savanykás íz jobban üdít, mint az édes, s ha a vízbe nem is ecetet, hanem citromot teszünk, más ételeknek az ecet ad élénkséget, természetességet, fiatalságot és életerőt. Kevés különösebb találkozás van, mint az elhalt borból készült ecet és a frissen szedett paradicsom vegyülése a tálban. A napmeleg paradicsom (ne feledjük, hogy a paradicsom ízének lényegét veszíti el a hűtőben) maga a természetes harmónia, amelyben a savanykás íz a koncertmester; majd az emberi tudás legjavát sűrítő bor másként-léte, az esszenciális savanyúság együttvéve az alfáról és ómegáról való ismereteink talán legérzékletesebb megtestesülése. Ez a világ elmúlik ugyan, de úgy, hogy semmi sem vész el belőle – lehet-e ennél csodálatosabb remény?

Forradalmárok a Dózsa György út és Landler Jenő (ma István) utca sarkán október 30-án
(ÁBTL 4.3. HV 2/8)